

Борисенко Юлія Станіславівна,
асистент кафедри музейного менеджменту
Київського національного університету культури і мистецтв
orcid.org/0000-0003-2846-3931
yborysenko@ukr.net

НАЯВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВОГО НАПРЯМУ РОБОТИ МУЗЕЇВ ПРОСТО НЕБА В УКРАЇНІ

У роботі досліджено наявні проблеми й окреслено перспективи подальшого розвитку культурно-дозвіллевого напрямку роботи вітчизняних музеїв просто неба. Скансени повною мірою відповідають глобалізаційним викликам, адже є інноваційними за своєю суттю – максимальне наближення до відвідувача робить їх привабливими в сенсі цікавої організації дозвілля. Діяльність музеїв просто неба – це не нове явище для українського музейного та краєзнавчого простору, оскільки створення даних закладів сягає середини ХХ століття. Проте можемо констатувати, що нині перед музейними закладами просто неба постає низка завдань, вирішення яких сприятиме входженню України до європейського музейного простору. Одним із перших і невідкладних завдань залишається вдосконалення законодавчої бази у сфері як культури загалом, так і музейної справи зокрема. Наявна законодавча база є досить застарілою та потребує більш сучасних підходів до управління в окресленій галузі. Так, наприклад, законодавчо не вирішеним залишається питання залучення додаткових джерел фінансування. Досить актуальним залишається питання підготовки кадрів для роботи в досліджуваних закладах, оскільки натеper це має бути музейний працівник, який володіє відповідними професійними якостями. Нині українські скансени потребують залучення інноваційних технологій для осучаснення музейної комунікації та можливості розширення спектра пропонованих послуг. Для покращення культурно-дозвіллевого напрямку функціонування вітчизняних скансенів доцільно: на державному рівні стимулювати та впроваджувати заходи, спрямовані на створення умов для ефективної роботи музеїв просто неба; налагоджувати взаємодію із закладами культури, туристичними та краєзнавчими організаціями; здійснювати популяризацію як самого скансену, так і заходів, які він проводить, шляхом активного залучення відвідувачів до культурно-розважальних проєктів; забезпечити належні умови для підвищення кваліфікації та перекваліфікації музейних працівників; сприяти впровадженню новітніх інформаційних технологій і створенню віртуальних музеїв; вивчити та застосувати міжнародний досвід державної підтримки, налагодити взаємодію між працівниками музейних закладів просто неба шляхом створення відповідних асоціацій, товариств, центрів тощо з метою обміну досвідом.

Ключові слова: скансен, музей просто неба, проблеми, перспективи, розвиток, культурно-дозвіллева діяльність.

Borysenko Yulia,
Assistant at the Department of Museum Management
Kyiv National University of Culture and Arts
orcid.org/0000-0003-2846-3931
yborysenko@ukr.net

EXISTING PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE CULTURAL AND LEISURE DIRECTION OF THE OPEN-AIR MUSEUMS IN UKRAINE

The work examines the existing problems and outlines the prospects for the further development of the cultural and leisure direction of the work of domestic open air museums. Skansen fully meet the challenges of globalization, because they are innovative in their essence – the maximum approach to the visitor makes them attractive in the sense of an interesting organization of leisure time. The activity of open-air museums is not a new phenomenon for the Ukrainian museum and local history space, since the creation of these institutions dates back to the middle

of the 20'th century. However, we can state that today museum institutions face a number of tasks, the solution of which will contribute to Ukraine's entry into the European museum space. One of the first and most urgent tasks remains the improvement of the legislative framework both in the field of culture and museum affairs, in particular. The existing legal framework is rather outdated and needs more modern approaches to management in the outlined field. So, for example, the issue of attracting additional funding sources remains unresolved by law. The issue of training personnel for work in the researched institutions remains quite relevant, since today it should be a museum employee who possesses the appropriate professional qualities. Currently, Ukrainian open-air museums need the involvement of innovative technologies for the modernization of museum communication and the possibility of expanding the range of offered services. In order to improve the cultural and leisure direction of the functioning of national open-air museums, it is advisable: at the state level, to stimulate and implement measures aimed at creating conditions for the effective operation of open-air museums; establish cooperation with cultural institutions, tourist and local history organizations; to popularize both the open-air museum itself and the events it holds by actively involving visitors in cultural and entertainment projects; to ensure proper conditions for advanced training and retraining of museum workers; promote the introduction of the latest information technologies and the creation of virtual museums; to study and apply the international experience of state support, to establish interaction between employees of open-air museum institutions by creating relevant associations, societies, centers, etc., for the purpose of sharing experience.

Key words: skansen, open-air museum, activities, prospects, development, cultural and recreational activities.

У сучасних умовах світових глобалізаційних процесів досить нагальним для українців залишається питання збереження, відтворення та популяризації національної культурної спадщини. Музейні заклади просто неба – не лише унікальні центри зосередження пам'яток української народної культури, а й осередки пропаганди національної нематеріальної культурної спадщини. Скансени та заклади скансенівського типу повною мірою відповідають глобалізаційним викликам, адже є інноваційними за своєю суттю – максимальне наближення до відвідувача робить їх привабливими в сенсі цікавої організації дозвілля. Скансенобудування – це не нове явище для українського музейного та краєзнавчого простору, оскільки створення даних закладів сягає середини ХХ ст. Проте можемо констатувати, що нині перед музейними закладами просто неба постає низка завдань, вирішення яких сприятиме входженню України до європейського музейного простору.

Одним із перших і невідкладних завдань залишається вдосконалення законодавчої бази як у сфері культури загалом, так і музейної справи зокрема.

Натепер робота музейних закладів просто неба регламентується такими законодавчими актами, як: Закон України «Про музеї і музейну справу» від 29 червня 1995 р. № 249/95; Закон України «Про охорону культурної спадщини» № 2768–III (2768–14) від 25 жовтня 2001 р.; Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. № 1068–XIV; Положення про

Музейний фонд України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 2000 р. з № 1147; Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778–VI; Закон України «Про благодійництво і благодійні організації» від 16 вересня 1997 р. № 531/97-ВР.

Як бачимо, наявна законодавча база є досить застарілою та потребує більш сучасних підходів до управління в окресленій галузі. Так, наприклад, законодавчо не вирішеним залишається питання залучення додаткових джерел фінансування. Регламентування законодавчої бази безпосередньо в діяльності музейних закладів просто неба в Україні відсутнє, тому, на нашу думку, не завадило б розробити проєкт «Положення про діяльність скансенів та закладів скансенівського типу в Україні». Такий законодавчий акт сприяв би врегулюванню питань, які є актуальними саме для вітчизняних музейних закладів просто неба. Натепер можна виокремити низку таких найважливіших проблемних аспектів:

- збереження та реставрації фондів і експозиційних пам'яток;
- організації маркетингової роботи у скансенах;
- залучення відвідувачів;
- фінансування закладів даного типу тощо.

Згадане положення на законодавчому рівні сприяло б застосуванню широкого спектра механізмів і форм підтримки музеїв усіх видів і форм власності, наданню конкурсних грантів, заохоченню недержавних інвестицій для підтримки вітчизняних музеїв просто неба.

16 вересня 1997 р. Урядом ухвалений Закон України «Про благодійництво та благодійні

організації», який заклав правові передумови для заснування благодійних організацій і розвитку благодійної діяльності, зокрема і в культурно-мистецькій сфері. Однак досить суперечливими в Законі є визначення понять «меценатство» та «спонсорство», що не дозволяє вважати їх видами благодійницької, пільгової діяльності. У редакції Закону немає чіткого визначення статусу «набувача благодійної допомоги», що відкриває шлях до різноманітних зловживань (Пантелейчук, 2002, с. 61).

На нашу думку, варто ухвалити новий спеціальний закон про неприбуткові організації, до яких належать і музеї просто неба, який би визначав механізми оподаткування та надання їм податкових пільг.

Однією з основних властивостей функціонування музеїв просто неба можна назвати наявність видовищного елемента, що надає широкі можливості для неформального спілкування. На території скансенів часто організують різноманітні фестивалі, театралізовані вистави, змагання, ярмарки, виступи колективів, історичні реконструкції. В умовах сьогодення комунікативна функція музейної діяльності набуває особливої ваги у взаємозв'язку скансену та суспільства. Саме тому поруч із класичними формами музейної комунікації (експозиційно-виставкова, просвітницько-освітня, видавнича) виникають принципово інші, новітні способи взаємодії музеїв і соціуму, зорієнтовані на розширення масштабів впливу музеїв у громадському середовищі (Каднічанський, 2012, с. 129).

Досить актуальним залишається питання підготовки кадрів для роботи в даних закладах, оскільки натеper це має бути не лише музейний працівник, а й непересічна, творча особистість. Насичена культурно-дозвіллева діяльність на сучасному етапі є одним з основних видів роботи музею просто неба, потребує відповідних професійних якостей. Працівники скансену повинні мати режисерські й акторські якості для реалізації культурно-дозвіллевих проєктів у своїй роботі. Так, в ідеалі, при кожному скансені чи закладі скансенівського типу має працювати режисерська група, основою діяльності якої буде реалізація культурно-розважального напрямку. Останнім часом існує тенденція відтворення в рамках музеїв просто неба традиційних ремесел, характерних

для відповідної місцевості та часу, наприклад: роботи мірошника, ткача, коваля, гончаря, тесляра. Досить часто відвідувачі самостійно беруть участь у проведенні майстер-класів, які також є однією з найпоширеніших форм роботи з аудиторією, що потребує відповідних навичок від працівників. Однак в умовах сьогодення досить нелегко знайти професіонала з виготовлення металевих чи дерев'яних виробів за технологіями минулих століть, тому питання підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для скансенів, на нашу думку, має вирішуватись на законодавчому рівні.

Створення і розвиток музейних закладів просто неба в Україні тісно пов'язані з етнографічною та туристичною діяльністю. Ефективним вирішенням наявних проблем музейної галузі є шлях застосування інноваційних форм роботи музеїв, з одного боку, та поєднання зусиль музейної та туристичної галузей, з іншого (Шлепакова, 2013). Специфіка діяльності музеїв просто неба полягає в можливості комплексної репрезентації традиційної народної культури, архітектурних здобутків, предметів побуту та праці, зразків ужиткового мистецтва, що є потужним чинником для залучення аудиторії (Кузьмук). Також потрібне вдосконалення роботи із просування музейного продукту на місцевому рівні.

Тобто досягти найбільшої ефективності в залученні відвідувачів до музейного закладу просто неба, на нашу думку, можна лише завдяки тісній співпраці місцевих органів влади, туристично-краєзнавчих організацій регіону, краєзнавців-аматорів і безпосередньо музею.

Останню тезу можна проілюструвати на прикладі інтеграції зусиль у напрямі покращення роботи музеїв просто неба засобами наукових форумів. Так, із 29 листопада по 1 грудня 2012 р. в Києві відбулась перша Міжнародна науково-практична конференція «Музеї просто неба – сучасні інтерпретації традиційної культури та перспективи етнографічних досліджень». Національний музей народної архітектури та побуту разом із Міністерством культури України виступили ініціаторами проведення вказаного заходу. Конференція стала знаковою подією в українському скансенознавстві, оскільки вперше за роки незалежності нашої держави зібрала для обговорення та вирішення

спільних проблем приблизно 100 учасників із різних регіонів України. Участь у конференції взяли директори українських скансенів і краєзнавчих музеїв, провідні фахівці з реставрації та музейної справи, наукові співробітники та викладачі провідних університетів України, представники українських громадських, культурно-освітніх організацій.

У процесі роботи круглого столу керівники українських скансенів виявили ініціативу щодо створення «Асоціації музеїв просто неба» (Модернізація музейної справи, 2013). У Європі аналогічне об'єднання функціонує вже багато років. Варто зазначити, що Асоціація європейських музеїв просто неба (Association of European Air Museums, AEOM) вважається престижною міжнародною організацією, яка єднає фахівців-скансенознавців європейського простору для можливого обміну досвідом із проблемних аспектів збереження пам'яток народної архітектури та побуту, а також побудови та роботи музеїв просто неба.

Як уже було зазначено вище, на сучасному етапі музейні заклади просто неба активно впроваджують у свою діяльність культурно-розважальний напрям. Це стає однією із причин підвищення вартості вхідного квитка, що, на жаль, зменшує можливість їх відвідування.

Підвищення інтересу до музеїв загалом, до музейних закладів просто неба також, на нашу думку, насамперед пов'язано із запровадженням ними нетрадиційних форм роботи з відвідувачами. Отже, активізація участі населення в культурно-дозвіллевих заходах музеїв просто неба можлива через: удосконалення маркетингової діяльності скансену; проведення днів культури, фестивалів, регіональних свят; організацію виставок; залучення молоді шляхом реалізації різноманітних культурних проєктів; надання системи гнучких пільг і знижок; створення для людей з обмеженими можливостями відповідних умов щодо користування закладами.

Натепер українські скансени потребують залучення інноваційних технологій для осучаснення музейної комунікації та можливості розширення спектра пропонованих послуг. Необхідність запровадження інноваційних культурно-дозвіллевих проєктів у діяльність музейних закладів просто неба зумовлена істотним ускладненням умов їх функціонування та розвитку (Шлепакова, 2013). Вітчизняним

скансенам потрібно активно впроваджувати цифрові системи надання інформації. Інноваційні технічні засоби дають можливість розширити експозиційні можливості, провадити віртуальні виставкові заходи, застосувати 3-D-технології, доповнити експозиції інформацією текстового чи графічного типу (Каднічанський, 2012, с. 129).

Мультимедійні можливості онлайн надають споживачеві, який не має відповідних знань (відвідувач), можливість працювати з інформацією. Наявна також тенденція до створення нових типів музейних експозицій – інтерактивних. Так, скажімо, компанія “Google Україна” у рамках проєкту «Автентична Україна», спільно з Міністерством культури, у 2017 р. запустила в користування сайт 3D-турів «Музеї України просто неба». Проєкт презентований у Національному музеї народної архітектури та побуту «Пирогово». 3D-тури всіх музеїв також доступні в режимі “Street View” на картах Google (Музеї України, 2013). Цей проєкт можна вважати унікальним віртуальним простором, що репрезентує автентичні аудіо- та візуальні приклади вітчизняної культурної спадщини. Основною метою проєкту є популяризація культур різних регіонів нашої країни.

До реалізації вказаного проєкту долучилися такі заклади: Національний музей народної архітектури та побуту України, Музей народної архітектури і побуту у Львові «Шевченківський гай», Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, Закарпатський музей народної архітектури та побуту, Центр народознавства «Мамаєва Слобода», Національний заповідник «Хортиця» й Історико-культурологічний комплекс «Запорізька Січ», Історико-архітектурний комплекс «Резиденція Богдана Хмельницького в Чигирині» (Музеї України, 2013).

Віртуальна екскурсія скансенами України – це досить значний крок у забезпеченні доступом до інформації людей з особливими потребами, оскільки експозиція жодного музею просто неба в Україні не супроводжується відповідними технічними пристроями (пандуси, аудіоекскурсії) для вільного доступу відвідувачів, які мають вади здоров'я.

Важливим кроком у запровадженні інноваційних культурних проєктів є доступність музеїв просто неба в інтернеті та соціальних

мережах. Актуальним залишається встановлення вебкамер, створення безкоштовної Wi-Fi зони, розроблення віртуальних екскурсій. Проте, на жаль, відсутність відповідних ресурсів унеможлиблює втілення названих заходів майже в усіх українських музеях вказаного типу (Проненко, 2016, с. 113).

Отже, за результатами роботи можна дійти висновку, що головні проблеми та завдання, які потребують першочергового вирішення, у діяльності музеїв просто неба такі: розроблення належної законодавчої бази; створення належного методичного забезпечення; підготовка та перепідготовка професійних кадрів, які б відповідали запитам сучасного відвідувача скансену; недоступність багатьох комерційних послуг для незаможних верств населення; мала кількість рекламної продукції, брак інформації в інтернеті; неналагоджена взаємодія різних закладів культури й адміністративного управління в регіоні.

Для покращення культурно-дозвілєвого напрямку функціонування вітчизняних скансенів і закладів скансенівського типу доцільно: на державному рівні стимулювати та впроваджувати заходи, спрямовані на створення умов для ефективної роботи музеїв просто неба; налагоджувати взаємодію із закладами культури, туристичними та краєзнавчими організаціями; здійснювати популяризацію як самого скансену, так і заходів, які він проводить, шляхом активного залучення відвідувачів до культурно-розважальних проєктів; забезпечити належні умови для підвищення кваліфікації та перекваліфікації музейних працівників; сприяти впровадженню новітніх інформаційних технологій і створенню віртуальних музеїв; вивчити та застосувати міжнародний досвід державної підтримки, створення та розроблення спеціальних маршрутів на основі музейних закладів просто неба; налагодити взаємодію між працівниками музейних закладів просто неба шляхом

створення відповідних асоціацій, товариств, центрів тощо з метою обміну досвідом.

Отже, вітчизняні музеї просто неба є інноваційними музейними закладами, які розширюють власну аудиторію завдяки застосуванню всієї різноманітності форм культурно-дозвілєвої діяльності. Нагальною потребою є збереження українських скансенів як наукових і пам'яткоохоронних центрів, щоби не перетворити їх на заклади суто розважального характеру. Музеї просто неба, що розвиваються як поліфункціональні комплекси дозвілля, поєднують природне середовище з технічними досягненнями й оригінальними формами дозвілля, сприяють популяризації української народної культури.

Отже, можна зробити висновок, що культурно-дозвілєва робота в музеях просто неба в Україні є одним із найважливіших напрямів їх діяльності. Наявність видовищного елементу, анімаційних програм і заходів, які проходять на території скансенів і закладів скансенівського типу, є невід'ємною частиною їхнього функціонування. Можливість участі відвідувачів у народних святкуваннях – одна з основних причин популярності даних музейних закладів серед населення. Основна мета діяльності музеїв просто неба нині – донести до майбутніх поколінь унікальність архітектури, побуту та традицій побутування предків у максимально наближених до автентичності умовах. Саме тому культурно-дозвілєвий напрям роботи позитивно впливає на розвиток індустрії туризму, множення духовної культури, залучає відвідувачів до культурних цінностей, реалізовує рекреативний, розвивальний, моральний, естетичний потенціал дозвілля, формує духовну особистість, популяризує українську національну культуру, традиції й обряди. Для подальшого його розвитку музеям просто неба, незалежно від форм власності та напрямів діяльності, потрібна сприятлива підтримка з боку держави.

Список використаних джерел:

1. Каднічанський Д.А. (2012). Використання історико-культурної спадщини України в туризмі на прикладі скансенів. *Краєзнавство*. № 1. С. 128–137.
2. Модернізація музейної справи України та розширення традиційних форм роботи музеїв в умовах глобалізації та інформаційного суспільства (2013). URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/>
3. Музеї України під відкритим небом (2017). URL: <http://museums.authenticukraine.com.ua>.
4. Пантелейчук І.В. (2002). Віртуальний музей. *Питання культурології*. № 1. С. 60–64.
5. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України № 5073–VI (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

6. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України № 1068–XIV (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text>
7. Про культуру : Закон України № 2778–VI (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
8. Про музеї та музейну справу : Закон України № 249/95-ВР (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр#Text>
9. Про охорону культурної спадщини : Закон України № 1805–III (2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
10. Проненко І. В. (2016). Музеї-скансени Слобожанщини: сучасний розвиток та перспективи. *Вісник Виставково-музейного центру*. № 1. С. 111–117.
11. Шлепакова Т. Л. (2013). Скансени України як перспективні об'єкти музейного туризму та осередки збереження етнобуття в умовах глобалізації : оглядова довідка за матеріалами преси, інтернету та неопубл. документів № 5/6. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2013/muzei_prostoneba.Pdf

References:

1. Kadnichanskyi, D. A. (2012). Vykorystannia istoryko-kulturnoi spadshchyny Ukrainy v turyzmi na prykladi skanseniv [Using the historical and cultural heritage of Ukraine in tourism on the example of open-air museums]. *Kraieznavstvo*, (1), 128–137 [in Ukrainian].
2. Modernizatsiia muzeinoi spravy Ukrainy ta rozshyrennia tradytsiinykh form roboty muzeiv v umovakh hlobalizatsii ta informatsiinoho suspilstva. [Modernization of museum business of Ukraine and expansion of traditional forms of work of museums in the conditions of globalization and information society] (2013). URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Muzei Ukrainy pid vidkrytym nebom [Open-air museums of Ukraine] (2017). URL: <http://museums.authenticukraine.com.ua> [in Ukrainian].
4. Panteleichuk, I.V. (2002). Virtualnyi muzei. [Virtual museum]. *Pytannia kulturolohii*. № 1. P. 60–64 [in Ukrainian].
5. Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii [About charitable activities and charitable organizations] : Zakon Ukrainy № 5073–VI (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].
6. Pro vyvezennia, vvezennia ta povernennia kulturnykh tsinnosti [About export, import and return of cultural values] : Zakon Ukrainy № 1068–XIV (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> [in Ukrainian].
7. Pro kulturu [About culture] : Zakon Ukrainy № 2778–VI (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].
8. Pro muzei ta muzeinu spravu [About museums and museum affairs] : Zakon Ukrainy № 249/95-VR (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр#Text> [in Ukrainian].
9. Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny [On the protection of cultural heritage] : Zakon Ukrainy № 1805–III(2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> [in Ukrainian].
10. Pronenko, I. V. (2016). Muzei-skanseny Slobozhanshchyny: suchasnyi rozvytok ta perspektyvy [Open-air museums of Slobozhanshchyna: modern development and prospects]. *Visnyk Vystavkovo-muzeinoho tsentru*. № 1. P. 111–117 [in Ukrainian].
11. Shlepakova, T. L. (2013). Skanseny Ukrainy yak perspektyvni obiekty muzeinoho turyzmu ta osередky zberezhennia etnobottia v umovakh hlobalizatsii [Skansen of Ukraine as promising objects of museum tourism and centers of preservation of ethnic life in the conditions of globalization] : ohliadova dovidka za materialamy presy, internetu ta neopubl. dokumentiv, (5/6). URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2013/muzei_prostoneba.Pdf [in Ukrainian].